

Mestá na sneme Városok a diétán

Ochrana mestských záujmov
v období stavovského a občianskeho parlamentarizmu

Városi érdekvédelem
a rendi és polgári parlamentarizmus időszakában

Eds. Peter Kónya – H. Németh István

Prešov 2015

Mestá na sneme Városok a diétán

Ochrana mestských záujmov v období stavovského a občianskeho parlamentarizmu
Városi érdekvédelem a rendi és polgári parlamentarizmus időszakában

Zostavili/Szerkesztették:
Peter KÓNYA – H. NÉMETH István

Recenzenti/Lektorálták:
Prof. Dr. MEZEY Barna
PhDr. Tünde LENGYELOVÁ
Prof. Dr. PAPP Klára

Jazyková úprava/Nyelvi korektúra (szlovák):
Mgr. Veronika DRÁBOVÁ.

Preklad/Fordítás: Mgr. Tibor DOHNANEC, PhD.,
Bc. Noémi HARASZTHYOVÁ, CCKV PU

Technický redaktor/Technikai szerkesztő: Mgr. Gabriela FELIX

Vydalo/Kiadó: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2015

Tlač/Nyomda:
Grafotlač Prešov

ISBN 978-80-555-1746-9

OBSAH/TARTALOM

ÚVOD	5
ELŐSZÓ.....	11

ŠTÚDIE TANULMÁNYOK

OCHRANA ZÁUJMOV MIEST V KONFESIONÁLNO M PLÁŠTI – ŠOPRONSKÍ VYSLANCI NA SNEME V ROKU 1681	18
VÁROSI ÉRDEKVÉDELEM FELEKEZETI KÖNTÖSBEN – A SOPRONI KÖVETEK AZ 1681. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉSEEN	55
<i>H. NÉMETH István</i>	

DELEGÁTI HORNOUHORSKÝCH SLOBODNÝCH KRÁĽOVSKÝCH MIEST NA UHORSKÝCH SNEMOCH NA SKLONKU 17. A ZAČIATKU 18. STOROČIA.....	94
A FELSŐ-MAGYARORSZÁGI SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK KÜLDÖTTJEI A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSEKEN A 17. SZÁZAD VÉGÉN ÉS A 18. SZÁZAD ELEJÉN	109
<i>Peter KÓNYA</i>	

SNEMOVÍ VYSLANCI ŠOPRONU A BUDÍNA V 18. STOROČÍ (PRÍSPEVOK K SKÚMANIU SKUPINY MESTSKÝCH VYSLANCOV).....	125
SOPRON ÉS BUDA ORSZÁGGYŰLÉSI KÖVETEI A 18. SZÁZADBAN (ADALÉKOK A VÁROSI KÖVETEK CSOPORTJÁNAK VIZSGÁLATÁHOZ)	159
<i>NAGY János</i>	

ZASTÚPENIE MIEST A MESTSKÍ ZÁSTUPCOVIA V OBDOBÍ DUALIZMU	191
A VÁROSI KÉPVISELET, VÁROSI KÉPVISELŐK A DUALIZMUS IDŐSZAKÁBAN	225
<i>PAP József</i>	

MOŽNOSTI A BARIÉRY UPLATNENIA ZÁUJMOV TEOFIL FABINY, SNEMOVÝ POSLANEC ŠOPRONU V OBDOBÍ DUALIZMU	260
AZ ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉS LEHETŐSÉGEI ÉS KORLÁTAI FABINY TEOFIL, SOPRON ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐJE A DUALIZMUS IDEJÉN.....	277
<i>CIEGER András</i>	
IMRICH HODOSSY, ZABUDNUTÝ PRÁVNIK A POLITIK ZO ŠARIŠA	294
HODOSSY IMRE, ELFELEJTETT ÜGYVÉD ÉS POLITIKUS SÁROS MEGYÉBŐL	311
<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	

M A T E R I Á L F O R R Á S

NÁBOŽENSKÉ ČLÁNKY ŠOPRPOŇSKÉHO SNEMU Z R. 1681	328
AZ 1681-ES SOPRONI ORSZÁGGYŰLÉS VALLÁSI CIKKEI.....	339
<i>Annamária KÓNYOVÁ</i>	

A VÁROSI KÉPVISELET, VÁROSI KÉPVISELŐK A DUALIZMUS IDŐSZAKÁBAN

PAP József

A szabad királyi városok országgyűlési képvisellete a Mohács utáni korszak egyik evidenciáját jelentette, sőt éppen ez számított a városi rang egyik legbiztosabb mutatójának.¹ A *civitasok* országos politikai reprezentációja azonban a reformkorra jelentősen átalakult és a városi képviselet kérdése a törvényhozást érintő reformjavaslatoknak az egyik központi eleme lett. A népképviseleti átalakulás ugyanis egyszerre jelentette a városok képviseletének, a képviseléválasztók csoportjának, és a képviselettel felhatalmazott települések körének az újraszabályozását. Jelen írásban elsőként ezt a folyamatot tekintem át, majd ezt követően a városok dualizmus kori népképviseleiről nyújtok általános áttekintést.

Városi képviselet jogi szabályozása

Városi képviselet a reformkorban

Az 1825–27-es országgyűléstől kezdve a városok szavazati joga kuriálissá alakult, azaz az összes képviselettel rendelkező település csupán egy megyei szavazattal bírt a diéta alsó tábláján.² Ez a helyzet – Szijártó M. István véleménye szerint – *a bene possessionatus* 18. századi vármegyei hatalomátvételének következtében alakult ki. A 18. század folyamán ugyanis a törvényhozásban a vármegyék követei

¹ *H. Németh István: A szabad királyi városi rang a kora újkorban. Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv 1. (2006) 113.; A városok kora újkori országgyűlési szerepéről uo. 114–117.*

² *Antal Tamás: Város és népképviselet. Az 1848. év: XXIII. tc. és intézményei Debrecenben (1848–1872). Szeged 2011. 15.*

kerültek meghatározó pozícióba.³ Ennek eredményeképpen a főrendek szerepe 1825-re szinte a vétőjogra zsugorodott, a káptalanok és a városok szavazata pedig egy voksra csökkent. Az átalakulással párhuzamosan megjelent a szavazatszámolás intézménye is, ezáltal jelentősen megváltozott a diéta döntési mechanizmusa, hiszen korábban csak kivételes esetben került sor a fejenkénti szavazásra.⁴ A szavazatok számolása és a városi (egyházi) szavazatok számának radikális csökkenése tehát egymással párhuzamos folyamat volt és irreverzibilisen kapcsolódott egymáshoz. A városi szavazatok növelésének előfeltételeként fogalmazódott meg a korban a civitasok belszerkezeti reformjának a szükségessége.⁵ Ennek hiányában ugyanis, a városi követválasztók oligarchikusnak és „nemzeti” szempontból gyakran megbízhatatlannak tartott rendkívül szűk csoportját nem tartották alkalmasnak arra, hogy követei révén, a vármegyei nemes-séggel azonos diétai reprezentációval bírjon.⁶

³ *Szűjártó M. István*: A Diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792. Keszthely 2010. 402–403.

⁴ *Szűjártó M. I.*: A Diéta i.m. 296.

⁵ *Antal T.*: Városok és népképviselő i.m. 16.; *Czoch Gábor*: A reformkori urbanizáció és a polgárság megítélésének kérdései. In: „A városok szíverei” Tanulmányok Kassáról és a reformkori városokról. Szerk. Czoch Gábor. Pozsony. 2009. 26.. A tanulmányban most itt nem érintett problémáról, a városokkal kapcsolatos nemzeti elvárásokról és ennek a politikai súllyal való kapcsolatáról lásd részletesen: uo. 28–39.; A városi szavazatok száma és a belszerkezeti reform kapcsolatának kérdésében lásd: Sz. kir. városok rendezése. Jelenkor 10. (1841. április 24.) 33. 130–131. Itt az ismeretlen szerző határozottan kiállt a városok népképviselői alpra helyezése mellett, melyet a diétai szavazati jog növelésével is összekapcsol. A titkos választást vagyoni és értelmi cenzushoz kötné, hiszen „Csak a’ választási jog illy kiterjesztésével, kerülhetni el azon rosztat, melly a’ városi visszaélések egyik legbővebb forrása, értem a’ vérkegyelést (nepotismust)”.

⁶ A városokról alkotott közhelyszerű megállapítással kapcsolatban (ti. a követek csupán egy nagyon szűk helyi elit véleményét reprezentálták az országgyűlésen) Czoch Gábor azonban arra hívja fel a figyelmet, hogy a városi követek által kifejtett álláspont lokális támogatottságának a mértékére nem szabad konstans módon tekinteni. Hiszen többek között Kassa is olyan kéréssel fordult V. Ferdinándhoz, melyben az kérte, hogy a követválasztásban az összes városi polgár részt vehessen. Erre pedig 1843-ban engedélyt is kapott. Kassa követei tehát nemcsak a városi vezetőség véleményét, hanem az egész polgárságét reprezentálták már ezt követően. *Czoch Gábor*: Kassa polgársága a 19. század első felében. Limes 11. (1998) 2–3. 69.

Közismert, hogy az 1843–44-es országgyűlés egyik központi kérdése a városi reform ügye volt. A centralisták érvrendszerében ekkorra már a pusztá hatalomtechnikai érveken túl, új indokok kerültek a középpontba. A városi követként megjelenő centralista politikusok, Trefort Ágoston és Szalay László, a törvényhozás teljes átalakítását szorgalmazták, melynek során kulcspozíciót kaptak volna a népképviselői alapra helyezett városok.⁷ Az ellenzék többségi véleményét azonban nem ez, hanem a Szentkirályi Móricz által kidolgozott törvényjavaslat tartalmazta.⁸ Szentkirályi indítványa azonban szintén nem felelt meg a szabad királyi városok elképzeléseinek, akik önálló törvényjavaslatot készítettek. A két utóbbi elképzelés több ponton eltér egymástól, melyek közül most azokra hívom fel a figyelmet, melyek a polgárjog megadásának feltételeit szabályozták, hiszen az itt megkövetelt változás a köznemesek szerint enyhítette, vagy éppen megszüntethette volna a városok oligarchikus hatalomgyakorlási rendszerét. Abban alapvetően mindkét fél egyetértett, hogy csak a polgárjogban (és ezzel párhuzamosan valódi szavazati jogban) részesítettek arányának növelésével párhuzamosan lett volna reálisan elképzelhető a diétai szavazati arány emelkedése. A városi követek azonban sokkal szigorúbban fogalmazták meg jogkiterjesztő javaslatukat. A polgárjogból eleve kizárták volna a zsidókat, akikkel szemben Szentkirályi a jogkiterjesztés álláspontjára helyezkedett. A tulajdon alapján járó polgárjogot szintén szűkítve, az ingatlan minimális értékének meghatározásával párhuzamosan tartották bevezethetőnek (nagyvárosokban 1.500, középvárosokban 1.000, kisvárosokban 500 forint). A városba betelepült és ott adózó kereskedők, iparosok esetében a három év helyett azonban csak egy évben szabták meg a polgárjog – náluk – kötelező felvételének minimális időkorlátját. A jövedelem alapján járó polgárjog összeghatáraiban megegyezett a két javaslat (nagyvárosokban 400, középvárosokban 300, kisvárosokban 200 forint), a városok azonban pontosan felsorolták azokat a foglalkozásokat, melyre ez a lehetőség érvényes lett volna. A városok tervezete alapján, a kritériumoknak megfelelő hajadonok és özvegyek

⁷ Berenger-Kecskeméti 264–265.

⁸ Javaslat szövegével kapcsolatban lásd: *Kajtár István: Magyar városi önkormányzatok (1848–1918)*. Bp. 1992: 36–41.

is polgárjogot kaphattak volna. Czoch Gábor szerint a városi követek elképzelésében egy kettős elvárás figyelhető meg, hiszen egyrészt az ellenzéki elképzeléshez képest jóval szűkebben határozták meg a polgárjogban részesítendő körét, másrészt pedig az új polgárokat sokkal szorosabban akarták a városhoz kapcsolni. E szándékok mögött a hagyományos városi közösséghez való ragaszkodás húzódik meg.⁹ A javaslat alkotói ellentétes véleményt alakítottak ki a városok szerepének megítélésével kapcsolatban is. A nemesi követek a lakosságszámot, a gazdasági súlyt, a kereskedelmi és kulturális központ jellegét kérték számon a településeken. Fogalmazhatnánk akár úgy is, hogy a funkcionális városszemlélet szemüvegén keresztül vizsgálták a kor magyar településhálózatát. A városok azonban ezzel szemben a polgárjogúak számát tekintették irányadónak és erre a társadalmi csoportra mint egy fedhetetlen erkölcsi értékeket képviselő, szabad közösségre tekintettek.¹⁰

Az 1840-es évek közepére tehát egy olyan belpolitikai szituáció alakult ki, melynek egyik lehetséges megoldása a városi lakosság szélesebb csoportjainak a politikai életbe való beemelése, a városok országgyűlési pozíciójának differenciálása és a képvisellel rendelkező települések körének az átformálása lehetett.

Városi képviselet szabályozása a népképviselési átalakulás időszakában

Az előzmények ismeretében értelmezhető igazán az utolsó rendi országgyűlésen megszületett szabályozás. Az 1847–48-as diétai események belső cezúrája természetesen 1848 márciusa, ez a kettősség a városi törvénycikkkel kapcsolatban is megfigyelhető. Az országgyűlés megnyitásakor a kormányzat részéről egy 170 paragrafusból álló javaslat került a rendek asztalára,¹¹ ők azonban egy önálló tervezet

⁹ Czoch G.: Kassa polgársága im. 69–70.; A polgároknak a városok lakosságán belüli arányairól nincsenek pontos adataink, hiszen a lakosságszámot sem ismerjük pontosan. Pest esetében 2–3%, Pozsony, Kassa, Győr esetében 5–6% Debrecenben azonban 11%-ot tettek ki a 19. század első felében. Tóth Árpád: Polgárfelvételi stratégiák és a polgári cím vonzereje Pozsonyban a 19. század első felében. Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv I. (2006) 245.

¹⁰ A vitával kapcsolatban lásd részletesen: Czoch G.: Kassa polgársága im. 71–72.

¹¹ Antal T.: Városok és népképviselés i.m. 18.

elkészítést határozták el, melyet először az 1848. január 18-i kerületi ülésen tárgyaltak.¹² Nem célom részletesen ismertetni a vitát, hiszen azt már többen megtették,¹³ hanem azt emelném ki, hogy ekkor még általában továbbra is egy olyan egységes törvénytervezetben gondolkodtak a politika szereplői, mely nemcsak a városok belszerkezeti reformját foglalta magába volna, hanem egyben azok országgyűlési szerepét is szabályozta volna. A törvényjavaslat tehát nemcsak települési, hanem diétai kérdésekkel is foglalkozott.¹⁴

A forradalommal azonban a törvénycikk lekerült a napirendről, az április törvények pedig már két külön helyen szabályozták a korábban egységesen kezelt problémát. A diétai szerep megreformálása és a választójog problematikája a népképviselési alapra helyezett országgyűlés kérdéskörébe sorolódott, a belszerkezeti reformot pedig a városi törvénycikk szabályozta.

Az unióra lépő két országrészben különböző módon határozták meg az önálló jogon képviselőválasztó települések körét. Magyarországon a lakosságszámot vették figyelembe, Erdély esetében azonban az uniót kimondó 7. tc. 3. §-a sorolta fel, kik vehettek részt a magyar országgyűlésen (az 1791. évi 11. tc. értelmében „szabad királyi és a taksás helyeknek nevezett városok”). Marosvásárhely, Kolozsvár és Gyulafehérvár szabad királyi városok 2–2, 13 egyéb kiváltságos település 1–1¹⁵ képviselői helyet kapott, így az Erdélynek jutatott 69 mandátumból tizenkilencet adtak a rendi jog alapján korábban kiváltságolt települések.¹⁶ Az erdélyi diéta tárgyalásain derült ki, hogy

¹² A vita a városi követek felszólalásaival vette kezdetét, de ők sem tudtak megállapodni abban a kérdésben, hogy a belszerkezeti reform és az országgyűlési szavazati jog egy törvénycikk által, vagy külön kerüljön szabályozásra. (A vita részletesen: Magyarország és Erdély. Országgyűlés. Jelenkor 17. (1848. január 27.) 12. 45–47.)

¹³ Részletesen lásd: *Antal T.: Városok és népképviselés* i.m. 21–40.

¹⁴ A szöveget közli: *Antal T.: Városok és népképviselés* i.m. 90–94.

¹⁵ A 13 település a következő volt: a megyék területéről Abrudbánya, Vízakna, Vajdahunyad, Hátszeg, Szék és Kolozs, a Székelyföldről Oláhfalva, Székelyudvarhely, Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy, Illyefalva, Csíkszereda és Bereck.

¹⁶ A kérdéstről részletesen lásd: *Dósa Elek: Erdélyhoni jogtudomány, az alkotmányos Erdélyhonban az 1000-ik év óta törvényszerűen költ s az 1849. évig érvényességgel bírt törvények és szokások szerint szerkesztve. Kolozsvár, 1861. 74–76., 94–95.*

Pozsonyban két szabad királyi várost – Erzsébetvárost és Szamosújvárt – úgymond kifejejtettek a törvénycikkből. Ennek orvoslása után még négy városi hely jutott Erdélynek.¹⁷

Az 5. törvénycikk március–áprilisi vitái során kristályosodott ki Pozsonyban, hogy mit is jelent a városok számára a megyei ellenzéki követek által levezényelt átalakulás. A leendő népképviselési országgyűlés mandátumait már a lakosságszámhoz kapcsolták. Kossuth által kidolgozott elv szerint a nagyobb „községekben” 15–20.000, „síkföldön” pedig 30.000 fő után állapították meg egy képviselői helyet.¹⁸ Nem véletlen azonban, hogy csupán a megyék esetében ragaszkodtak ahhoz az alapelvhez, hogy a rendi képviseletének mértékét egyik törvényhatóság sem veszthette el. Míg a megyék minimum 2 képviselői helyet kaptak, a „nemzeti” szempontból bizonytalan szabad királyi városokkal szemben következetesen figyeltek a lakosságszámra. Különösen feltűnő ez a különbségtétel, ha összehasonlítjuk a köznemesek által magyarnak tekintett erdélyi városok sorsát a magyarországiakéval. Míg ott mindenki megőrizte szerepét, Magyarországon jelentősen megrostálták az országgyűlésre önálló képviselőt küldhető szabad királyi és bányavárosok körét.

A népképviselési reform hatásának bemutatásához először meg kell határoznunk a reformkori rendi országgyűléseken megjelent szabad királyi városok körét, ezt az 1830-as, az 1843–44-es és az 1847–48-as országgyűlés segítségével állapítottam meg.¹⁹ A településeket térképen ábrázoltam, melyen elhelyeztem a 17 erdélyi kiváltságolt várost, valamint a Partium visszacsatolása miatt speciális helyzetbe került, és így 1848-tól az országgyűlésből kimaradt, Zilahot. (1. tér-

¹⁷ *Egyed Ákos*: Erdély 1848. évi utolsó rendi országgyűlése. Marosvásárhely, 2001. 62.

¹⁸ Kossuth felszólalásai a népképviselési törvény vitáiban. Pozsony, 1848. március 30. In: Kossuth Lajos összes munkái XI. Kossuth Lajos 1848/49-ben I. Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48. S. a. r. Barta István. Bp. 1951. (a továbbiakban: KLÖM XI.) 688., 703.

¹⁹ *Vaszary Kolos*: Az 1830-iki országgyűlés történetéhez. Győr. 1885. 16–17., *Kovács Ferencz*: 1843/44-ik évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója. Bp. 1894. I. 94–97.; *Pálmány Béla*: A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja, 1825–1848. Bp. 2011. 2314–2315., 2444–2446., 2476–2478.

kép). A korábbi kiváltsággal rendelkező 48 település közül 21 kapott önálló képviselőre jogot. Az 1848-ban kimaradt 27 város közül 6 horvátországi volt (Zágráb, Körös, Varasd, Kapronca, Zengg, Károlyváros), tehát a szűkebb értelemben vett Magyarország szabad királyi városainak csupán a fele élhetett továbbra is kiváltságaival. Mellettük azonban 29 új város kapott önálló képviselői jogot, így az új listán – Horvátországot nem számítva – a korábbi 42-vel szemben már 49 település szerepelt (2. térkép).

A törvénycikk készítői már támaszkodhattak Fényes Elek *Magyarország leírása* c. munkája. Az újonnan kialakított városi kerületek esetében a magyar országgyűlés alapvetően tartotta magát a lefektetett alapelvekhez, hiszen a települések kerületeinek lakosságszám-átlaga 17.243 fő volt. 5 kivétellel a 13 és 23.000 fő közötti sávba került minden községi kerület. Körmöcbánya 5.052, Besztercebánya 5.630 és Esztergom 8.236 lakossal elmaradt attól, Békéscsabának 24.033, Hódmezővásárhelynek pedig 32.393 fő után kellett egy képviselőt választania. A kiesett települések mindegyikében kevesebben laktak 10.000 főnél, közülük 18 még az ötezres lélekszámot sem érte el. Hét olyan település volt azonban, amely vagy meghaladta a legkisebb lélekszámú mandátumát megtartható hármat, vagy közel azonos értéket képviselt azokkal (Brezsnóbánya 5.262, Nagybánya 5.415, Lőcse 5.611, Kőszeg 6.823, Szokolca 6.852, Nagyszombat 7.717, Eperjes 9.947)²⁰ (3. térkép). A képviselővel rendelkező városok köre tehát radikálisan átalakult, a korábban elsősorban a német polgárság által meghatározható kategória legfontosabb jellemzője a magyar dominancia lett.²¹ A változás azonban itt még nem ált meg, hiszen a választójog esetében is külön szabályozták a városi jogállásúnak tekintett településeket.

²⁰ A települések lakosságszámának meghatározásához *Fényes Elek: Magyarország leírása. Pest. 1847. munkát használtam fel.*

²¹ Pest 5, Debrecen 3, Pozsony, Szabadka, Szeged és Miskolc 2-2, további 42 település pedig 1-1 mandátummal rendelkezett, így az erdélyi 19 városi kerület mellett Magyarországon 58 helyet kaptak a települések, így 17%-os lett a súlyuk az új parlamentben. Ez az arány nagyjából 6%-al marad el attól, ami az 1843–44-es ellenzéki javaslat alapján jutott volna a szabad királyi városoknak a diéta alsótábláján.

Az 5. törvénycikk első három paragrafusa foglalta össze a választhatóság feltételeit.²² Az első paragrafus a megyékben és a kerületekben továbbra is biztosította a választójokot mindazoknak, ki „az országgyűlési követek választásában eddig szavazattal birtak”. A városi lakosok („szabad királyi városokban, vagy rendezett tanácssal ellátott községekben”) közül, a 2. paragrafus értelmében, választójogot kapott az a törvényesen bevett vallásfelekezeti, 20 évnél idősebb „benszülött, vagy honosított” önálló férfi, aki teljesítette a következő lehetőségek egyikét: 1. 300 forint értékű házat vagy földet birtokolt, 2. kézművesként, kereskedőként vagy gyárosként telephellyel rendelkezett és legalább egy segéddel dolgoztatott, 3. birtokaiból vagy tőkéjéből 100 forint éves jövedelmet tudott felmutatni vagy 4. „jövedelmükre való tekintet nélkül” a tételesen felsorolt értelmiségi foglalkozások egyikét űzte. A paragrafus „e” pontja pedig azoknak is biztosította a választójogot, „Kik eddig városi polgárok voltak, ha a fentebbi pontokban leírt képességgel nem bírnak is”.²³ Ez a pont azonban csak a szabad királyi városokban polgárjoggal rendelkező személyekre vonatkozott. Értelmezése még sok bonyodalmat okozott, hiszen kezdetben egyes mezővárosokban is alkalmazták a településen „polgárként” nyilvántartott személyek esetében.²⁴

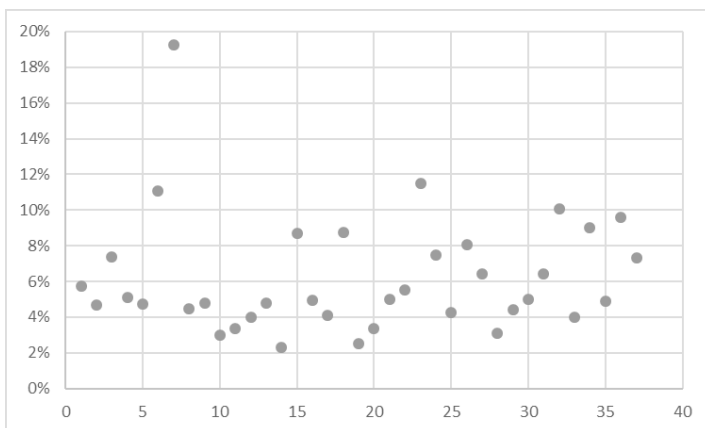
Csizmadia Andor az 1848-as belügyminisztériumi iratanyag alapján közölte a választókerületek egy részének lakosság- és választói létszámát.²⁵ Ennek alapján ismerjük 37 magyarországi település adatait. A választói arány átlaga 6,2% volt, az egyes értékek azonban jelentős szóródást mutattak. A maximális értékkel, 19,24%-al Esztergom rendelkezett, a legkisebb választói arányt pedig Kecskeméten mutatták ki.

²² Magyar törvénytar 1836–1868. évi törvénycikkek. Szerk. Márkus Dezső. Bp. 1896. (a továbbiakban: CJH 1836–1868) 223–230.

²³ CJH 1836–1868. 223–224.

²⁴ Erre nézve lásd: *Pap József*: Eger választópolgárai a 19. század közepén. Eger az én cikkem *Történelmi Szemle* 58. (2016) 1. 156–158.

²⁵ *Csizmadia Andor*: A magyar választási rendszer 1848–1849-ben. (Az első népképviseleti választások.) Bp. 1963. 326–328. Megjegyzendő, hogy Csizmadia Andor olyan településeket is felsorolt a városi kerületek között, melyeket a törvénycikk a megyékkel együtt tüntet fel és pusztán megyei kerületi székhelyként vett figyelembe. Ezeket a településeket nem vettem be a vizsgálatba.

I. ábra: A városi kerületek választói aránya 1848-ban.

Az ábrán jól látható, hogy az ismert adatokkal rendelkező kerületek zömében (21) a lakosság 3 és 6%-a volt választóként összeírva. Ez az érték megfelel a szabad királyi városokban korábban polgárjogot bírt személyek átlagos arányának. A jogkiterjesztés mértéke tehát nem haladta meg jelentősen a városi lakosság polgárjogban való részesülési arányát.²⁶ A magyarországi városi kerületek választói arányainak átlaga, annak szóródása nagyjából megfelelt a megyei kerületek esetében tapasztalt adatoknak.

A választójog kérdése a 18. törvénycikkben is megjelent,²⁷ ugyanis 1848-ban még eltérő módon határozták meg a városok (szabad királyi-, bánya- és első folyamodású törvényszékekkel rendelkező úgynévezett rendezett tanácsú városok) községi és országgyűlési választási szabályait, az ott figyelembe vehető cenzus mértékét. Ebben az esetben lakosságszámuk alapján négy kategóriába soroltatták a városokat – 12.000 fő alatt kisváros, 12–30.000 fő között középváros, 30.000 fő fölött nagyváros és külön kezelték Pestet – és a kialakított kategóriáknak megfelelően jelentősen differenciálták a választójogi szabá-

²⁶ A polgárjoggal 1848 előtt természetesen nem járt együtt automatikusan a választójogban való részesülést, a városok vezetőit, követeit egy szűk körű elit választotta. Ez az adat igazából azért érdekes, ha az újonnan országgyűlésbe bekerült települések értékeivel összehasonlítjuk a szabad királyi városokat, ahol a régi jog meghatározó kategória lehetett.

²⁷ CJH 1836–1868. 246–248.

lyokat. Nagy volt tehát az eltérés az országgyűlési és a helyhatósági választójogi rendszer között.²⁸ Ezt a különbséget mutatja be a következő táblázat.

	Kisváros	Középváros	Nagyváros	Pest	Országgyűlési cenzus
Régi jog	Azonos szabályozás				
Ingatlan (egy éves tulajdonlás, kivéve öröklés)	300 Ft.	700 Ft.	1.000 Ft.	2.000 Ft.	300 Ft.
Ipar, kereskedelem	egy éves kötelező helyben lakás, egy segéd alkalmazása				egy segéd alkalmazása
Tőkejövedelem	200 Ft.	400 Ft.	600 Ft.	1.000 Ft.	100 Ft.
Értelmiség (fizetett lakbér alapján, egy éves helyben lakás)	40 Ft.	60 Ft.	80 Ft.	100 Ft.	nincs megkötés

1. táblázat: A városok helyhatósági és országgyűlési cenzusalapja a vonatkozó törvénycikk alapján (1848–1871)

A választhatóságot nem kötötték ilyen szigorú feltételekhez, csupán a helyben lakást követelték meg. Arra is fel kell hívni azonban a figyelmet, hogy a városok, ha szűkebb értelemben is mint az országgyűlés, azért mégis népképviselői alapra helyeztek. A megyékkel ellentétben itt tisztújítást írt elő az utolsó rendi országgyűlés. Természetesen nem volt véletlen ez a különbségtétel sem, hiszen míg a megyékben a reformkorra pozícióba jutott köznemesek befolyásának csökkentését a kormányra került ellenzékiek többsége nem érezte időszerűnek és kívánatosnak, addig a korábban rendkívül szűk polgári csoport által választott testületeket mindenképpen lecserélendőnek tartották. Hiszen a liberális köznemesi politika, mely a formálódó Batthyány-kormány bázisát jelentette, minimális támogatottsággal bírt a konzervatív városi elit köreiben. Ezen óhajtottak változtatni az országgyűlési választások során alkalmazott választó-

²⁸ Erről részletesen: *Pap J.*: Eger választópolgárai i.m. 151–154.

jog kiterjesztésének a segítségével.²⁹ A városi képviselőtestület alapját megteremtő választójog ugyanakkor jelentősen szűkebb volt, ennek hatására a város vezetése a régi elit kezében maradhatott. Ezt a szabályozást akár egy speciális kompromisszumnak is tekinthetjük, hiszen az átalakulás egyszerre szélesítette a kormányra került liberálisok országgyűlési bázisát – beemelve új, magyar településeket és eltávolítva a bizonytalan megítélésű, döntően német lakosságú szabad királyi városokat – és biztosította a rendi értelemben polgárjoggal rendelkezők lokális hatalmát.³⁰ Az ilyen irányú különbségtétel az 1871. évi 18. törvénycikk elfogadásáig állt fent, amikor a községi választójog az országgyűlésinél enyhébb szabályozás alá esett.

²⁹ A megyék népképviselői alapra helyezését követelő Kossuth 1848 áprilisának elejére egyedül maradt minisztertársaival szemben, a kérdésben született kompromisszum értelmében a megyékről szóló törvénycikk ideiglenes jelleggel készült el, azt a következő országgyűlésnek kellett volna módosítania. A megyei törvénycikk vitájával kapcsolatban lásd: *Urbán Aladár*: Bathány Lajos miniszterelnöksége. Bp., 1986. 206–212., *Stipta István*: Törekvések a vármegyék polgári átalakítására. Bp. 1995. 29–33.. Újabbán Gergely András hívta fel rá a figyelmet, hogy Kossuth ekkor az általános választójog bevezetését indítványozta (*Gergely András*: Általános választójog 1848-ban? A megyei törvény vitája az utolsó rendi országgyűlésen. Századok 139. (2005) 588–589.), tanulmánya egyben a vita kiváló historiográfiai összefoglalását is adja. (uo. 585–594.

^A városokkal kapcsolatos ellenzéki álláspontról: Kossuth Lajos beszéde a kerületi ülésen a városi reform tárgyában. Pozsony, 1847. 11. 17. KLÖM XI. 304–305.; a városi törvénycikkkel kapcsolatos 1848 februári vitáról, különösen Szemere Bertalan 1848. február 18-i javaslatáról, melyben a városi és országgyűlési census szétválasztását indítványozta: KLÖM XI. 539–552.; a városi törvényjavaslatról, mely a későbbi törvény választójogi szabályainak jelentős részét tartalmazta: Kossuth Lajos követjelentése, Pozsony, 1848. február 28. KLÖM XI. 566–567.

³⁰ Sajnos nagyon kevés információval rendelkezünk a városok népképviselői alapra helyezésével kapcsolatban, a választói névjegyzékek feldolgozása pedig még ritkában történik meg. Kassa esetében azonban komoly kutatások állnak a rendelkezésünkre, melyek alapján az látszik valószínűnek, hogy ezen a településen nem változott meg a községi választásokon szereplő választók köre, a censusnak gyakorlatilag annyian feleltek meg, ahányan polgárjoggal bírtak korábban. A város vezetésében radikális változás nem történt ugyan, de jelentős pozícióátrendeződés figyelhető meg. (*Czoch Gábor*: Városi tisztújítás Kassán. Századok 149. (2015) 5. 1031–1032.) *Kajtár István* becslése szerint a szabad királyi városokban az országgyűlési választójoggal rendelkezőknek 70-75%-a bírt csak helyi választójoggal. (*Kajtár I.*: Magyar városi önkormányzatok i. m. 50.)

Városi képviselet szabályozása a dualizmus időszakában

Az 1848. évi 5. törvénycikk a népképviselet kereteit csupán ideiglenes jelleggel határozta meg, a kiegyezést követően több törvény érintette az országgyűlés összetételét, a választójogot, és ennek következtében a városok képviseletét. A horvát–magyar kiegyezés után Horvátországhoz került Pozsega és Eszék, de a rendszer Erdélyben esetében módosult a legjelentősebben.

A községi választójog szabályozása az 1871. évi 18. törvénycikkben történt meg. Rajner Pál belügyminiszter által 1870. április 27-én beterjesztett törvényjavaslat meg úgy fogalmazott, hogy a rendezett tanácsú városokban az a nagykorú polgár kaphatná meg a választójogot, aki „saját vagyonától vagy jövedelmétől a föld-, ház- vagy jövedelemadót a községben már 2 év óta fizeti.”³¹ Egy hónappal később azonban egy újabb dokumentum került a parlament elé, melyben a belügyminiszter indoklást fűzött a törvényjavaslatához. Ebben pedig a következő olvasható: „A javaslat azon intézkedése, hogy választó és választható csak az lehessen, a ki országgyűlési képviselő-választásra jogosítva van, abban találja magyarázatát, hogy a törvényhatóság képviselete nem fektethetik szélesebb alapra, mint maga az ország képviselete, a képviselőház. El kell vetni még a lehetőséget is egy olyan kérdés fölvetésének, hogy az ország körülményét a képviselőház többsége fejezi-e ki inkább, vagy a törvényhatósági bizottságok többsége.”³² Az osztályok előadóiból alakult bizottság 1870. december 14-ére keltezett többségi véleménye azonban ismét az eredeti javaslatához közelített, annak szövegét pontosította. A választójogot ismét szélesebben értelmezték és csak a választhatóság esetében tartották szükségszerűnek az országgyűlési cenzusnak való megfelelést, valamint az írni-olvasni tudást.³³ A törvénycikk vitáját 1871 tavaszán folytatták le, melyben azonban nem ezek a megkötések

³¹ 455. szám. Törvényjavaslat a köztörvényhatóságok rendezéséről. Az 1869-ik évi április hó 20-dikára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház – Irományok. (a továbbiakban: Képviselőházi Irományok) V. 24.

³² 485. szám. Indoklása a köztörvényhatóságok, és a községek rendezéséről szóló törvényjavaslatokhoz. Képviselőházi Irományok. 1869–1872. V. 190.

³³ 715. szám. Az osztályok előadóiból alakult központi bizottság jelentése a községek rendezéséről szóló 350 szám alatti törvényjavaslat tárgyában. Képviselőházi Irományok. 1869–1872. VII. 198.

kerültek a figyelem középpontjába, hanem a virilizmus intézménye. Az uralkodó által 1871. június 7-én szentesített szöveg szerint választó lett „minden 20 éves községi lakos ha saját vagyontól vagy jövedelmétől a föld-, házjövedelmi, vagy személyes kereseti adót a községben már két év óta fizeti; a ki azonban személyes kereseti adón kívül egyéb adót nem fizet, csak azon esetben, ha gazdái hatalom alatt nem áll”, valamint az olyan „idegenek”, akik legalább két éve helyben laktak és folyamatosan adót fizettek. Közvetett szavazattal rendelkeztek a vagyonos kiskorúak és nők, valamint a jogi személyek. Kizárták a választójogból a sorkatonai szolgálatot teljesítőket, a bűntényt elkövetőket büntetésük időtartamára, a csőd alatt lévőket, és azokat a tisztviselőket, akik jövedelmük után nem az adott községben fizettek adót. A választhatóságot az országgyűlési cenzushoz és írni olvasni tudáshoz kötötték.³⁴ Ez a szabályozás a községekről szóló, 1886. évi 22. törvénycikkben sem változott meg. Az 1848-as átmeneti helyzetet tehát úgy oldották meg, hogy a jogkiterjesztés eszközével elvileg növelték a városok helyhatósági választásán megjelenők számát. Az izraelita vallású lakosok már az 1867. évi 17. törvénycikk alapján megkapták a választás elvi lehetőségét. Fontos elem lehetett az is, hogy a régi jog, mint önálló kategória, már nem szerepelt a választási jogalap lehetőségei között. Elméletileg elképzelhető volt emiatt, hogy valaki elveszítette ugyan választójogát, de régi jog alapján megőrizte választhatóságát. Sajnos nem rendelkezünk olyan országos kutatással, melynek segítségével bemutatható lenne a választók számának alakulása – a kérdés, úgy néz ki, általában elkerüli a kutatók figyelmét – de arra ismerünk példát, hogy a választható polgárok száma 1872 után jelentősen lecsökkent.³⁵

Az 1848-as törvénycikkek az országgyűlési választójogot is átmeneti jelleggel szabályozták. Az új választójogi törvény általános vitáját végül 1874. július elsején kezdte meg az országgyűlés. Az általános

³⁴ 1052. szám 1871. évi XVIII. törvénycikk a községek rendezéséről. Képviselőházi Irományok. 1869–1872. X. 185–186.

³⁵ 1872-ben Egerben 2.222 fő szerepelt a választható polgárok listáján, ez a szám azonban 1875-re 1.213 főre csökkent. A csökkenés oka lehetett az a revízió is, melyre az időközi elhalálozások miatt volt szükség. *Berecz Anita*: Az egri képviselőtestület választott tagjainak összetétele 1872–1911 között. In. Konferenciák és műhelybeszélgetések XII. Szerk. Fábián Máté Eger, 2016. 30.

vitát július 7-én zárták le és ezt követően július 8-án vette kezdetét a részletes vita.³⁶ A törvénycikk tárgyalását, annak elsősorban Erdélyt illető vonatkozásait, már részletesen bemutattam egy korábbi írásomban, ebben a tanulmányban a városokat érintő részeket foglalom össze.³⁷ A vita egyik fontos pontját alkotta a régi jog alapján való választójog kérdése, ez érintette a városokat, hiszen a volt szabad királyi városok 1848-ben a választójoggal rendelkező polgárai, a régi jog alapján választhattak. Ennek ellenére szinte meg sem említették a polgárokat, a polémia a nemesek, a székelyek választójogára és Erdély speciális helyzete körül folyt.³⁸ A városokkal kapcsolatban elsősorban az ingatlanalapú választójog változása jelentette a problémát. A kormány által beterjesztett törvényjavaslat a városi ház tulajdonlása alapján álló választójogot ugyanis úgy módosította volna, hogy azt a tulajdonos által fizetett házbéradóhoz, vagy a házosztályadóhoz kötötte. Ezt a korlátozást azzal indokolták, hogy, nem volt egyértelműen szabályozva, miként kell igazolni a választójog alapját képező ház értékét.³⁹ A képviselőház központi bizottsága azonban többek között ebben a pontban is változtatást javasolt. A minimális adóösszeg előírása helyett a házankénti három lakrész megkövetelését tartotta célszerűnek.⁴⁰ A bizottsági véleményhez Péchy Tamás,

³⁶ 260. ülés 1874. július 1. Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőházi Napló. (a továbbiakban: Képviselőházi Napló) 1872–1875. XI. 152.; A törvénycikk előzményeit illetően lásd: *Gerő András*: Az elsőpró kisebbség. Népképviselőlet a Monarchia Magyarországon. Bp. 1988. 30–55.

³⁷ *Pap József*: A választójog és a választókerületi beosztás problematikája Erdélyben (1848–1877). In: *Pap József*: Tanulmányok a dualizmus kori magyar parlamentarizmus történetéből. Bp. 2014. 239–269.

³⁸ *Pap J.*: A választójog és a választókerületi beosztás i. m. 244–256.

³⁹ „Az 1848: V. törvénycikk 2. §. a) és erdélyi II. törvénycikk 3. §. a) pontjában a szabad királyi és rendezett tanácsú városokban előírt házak akkor tekintetnek 315 o. é. frtnyi értékűeknek, ha az 1868: XXII. törvénycikk szerint házbéradó alapján 16 frt tiszta jövedelem után, vagy házosztály-adó alapján ugyanezen törvénycikk 10. §. értelmében legalább a III. osztály szerint rovatnak meg.” 692. Törvényjavaslat, az 1848:V. és az erdélyi 1848:II. törvénycikkek módosításáról és kiegészítéséről. Képviselőházi Irományok 1872–1875. XVI. 257.

⁴⁰ 1872–745. A képviselőház osztályainak előadóiól alakult központi bizottság jelentése az 1848:V. és az erdélyi 1848:II. törvénycikkek módosításáról és kiegészítéséről szóló törvényjavaslat tárgyában. Képviselőházi Irományok

a szikszói kerület balközép párti képviselője különvéleményt csatolt, melyben elutasította a három lakrésze vonatkozó megszorítást, hiszen véleménye szerint a városi házak mindegyikének piaci értéke elérte azt az összeget, melyet az eredeti 1848-as törvények megköveteltek.⁴¹ A részletes vita során, a július 9-i vitanapon, tértek rá az ingatlan alapján való választójog kérdésére. A bizottsági vélemények szellemében módosított törvényjavaslat szerint csak abban az esetben kapott választójogot a városban lakó polgár, ha a házadó alá eső háza legalább három lakrészből állt. A választójogi vita egyik legaktívabb résztvevője, Orbán Balázs, ekkor a marosvásárhelyi polgárok választójogát védelmezve tiltakozott a szabályozás ellen, hiszen – szavai szerint – a korábbi szabályozás értelmében 315 forint érték elegendő volt a választójog megszerzéséhez, az új szabály által megkövetelt három lakrészes ház azonban „több ezer forintot” ér. Orbán a polgárság üldözőjének nevezte a kormányt, melynek tevékenységét igen szűklátókörűnek tartotta, mivel a „legműveltebb, leghazafiasabb, és legmagyarabb osztályának ily kitagadása” „előrehaladásunk, sőt létünk legerősebb oszlopát” dönti meg.⁴² A probléma azonban nem csupán Erdélyt érintette. Gyula kapcsán Beliczey Rezső, a város balközép párti képviselője tiltakozott.⁴³ Szapáry Gyula válaszában csak Beliczey felvetésére reagált. Kétségbe vonta, hogy a 315 forint értékben összeírt lakóházak valóban azzal az értékkel bírnak. Arra utalt, hogy a három lakrész megkövetelése sokkal jobban ellenőrizhető, mint az ingatlan piaci értéke.⁴⁴ A törvénycikkbe végül a bizottsági vélemény által javasolt szöveg került, és a városi választójogot már három lakrészes házhoz kötötték.

1872–1875. XVII. 326.; „Szabad királyi és rendezett tanácsú városokban választói joggal bírnak azok, kik kizáró tulajdonul vagy hitveseikkel, illetőleg kiskorú gyermekeikkel közösen oly házat bírnak, mely házadó alá eső legalább 3 lakrészt foglal magában, habár az ideiglenesen adómentes is;” uo. 333.

⁴¹ Képviselőházi Irományok 1872–1875. XVII. 355.

⁴² Orbán Balázs hozzászólása. 268. ülés. 1874. július 9. Képviselőházi Napló 1872–1875. XI. 364–365.

⁴³ Beliczay Rezső hozzászólása. 268. ülés. 1874. július 9. Képviselőházi Napló 1872–1875. XI. 365–367.

⁴⁴ Szapáry Gyula hozzászólása. 268. ülés. 1874. július 9. Képviselőházi Napló 1872–1875. XI. 367.

A választókerületek lakosság- és választói létszámában azonban rendkívüli anomáliák voltak megfigyelhetők, a változás szükségességéről a választójogi törvény 1874-es, valamint az új közigazgatási rendszert szabályozó törvény 1876-os vitája során is szó esett. Az új kerületi beosztást szabályozó törvénycikk vitáját már a Tisza-kabinet időszakában, 1877 áprilisának végén folytatta le az országgyűlés. Az április 28-án beterjesztett kormányjavaslat kiemelten foglalkozott az erdélyi településekkel. Az előterjesztés Abrudbánya, Csíkszereda, Ilylyefalva, Hátszeg és Vajdahunyad városok önálló képviselőhez való jogát megszüntette volna, Szamosújvár, Gyulafehérvár és Erzsébetváros a korábbi két-két képviselő helyett csak egy-egy választására kapott volna jogot, Brassó és Nagyszeben két-két képviselővel szerepelhetett volna az új parlamentben, az egységes Budapest mandátumainak számát pedig kettővel emelni szándékoztak.⁴⁵ A vita során Tisza Kálmán szólt arról, hogy Erzsébetváros kivételével minden olyan települést megyei kerülethez akartak kapcsolni, ahol a választók létszáma nem érte el a 300 főt. A két legjelentősebb szász település, Nagyszeben és Brassó kivételével a kormány elzárkózott attól, hogy növelje a városi mandátumok számát.⁴⁶ A kormány-előterjesztést a vita hatására két helyen megváltoztatták, ezek közül az egyik érintette a városokat. Zsedényi Ede, a szepesszombati kerület szabadelvű képviselője, Abrudbánya és Verespatak önálló képviselőhez való jogának megtartásáért emelt szót. Kolozs mandátumát javasolta átadni ezeknek a gazdasági és nemzeti szempontból fontosabbnak tartott településeknek. A következő szavakkal indokolta módosítását: „Annak lakosai (ti. Abrudbánya és Verespatak) által az e vidéken vékonyan elszórt magyar elemekkel szorosabb kapcsolatban állván, képviselőjük megválasztásában mindig hazafias szellem által vezéreltettek”. Tisza Kálmán a képviselőházra bízta az ügyet, mivel a nagyobb lélekszámú, de kevesebb választóval bíró bányásztelepülés és a kisebb

⁴⁵ Pulay Kornél felszólalása az 1876. évi XXXIII. tc. általános vitájában. 233. ülés. 1877. április 26. Képviselőházi Napló 1875. X. 287.; A törvénycikk indoklását lásd: 1875–539. Törvényjavaslat, az 1876. évi XXXIII. törvénycikk által területükre nézve szabályozott törvényhatóságokban a választókerületek új beosztásáról és az ezzel kapcsolatos intézkedésekről. Képviselőházi Irományok. 1875–1878. XIV. 132–133.

⁴⁶ Tisza Kálmán felszólalása az 1876. évi XXXIII. tc. általános vitájában. 233. ülés. 1877. április 26. Képviselőházi Napló 1875–1878. X. 300–302.

lakosság számú, de több választóval rendelkező Kolozs közötti cse-re érdemben nem befolyásolta a megalkotott rendszert. Ezt követően a képviselőház a változtatást elfogadta.⁴⁷ Az 1877. évi 10. törvénycikk értelmében Csíkszereda, Illyefalva, Kolozs, Hátszeg és Vajdahunyad megyei kerületi központ lett, az 1848. évi 2. erdélyi törvénycikkben nem szereplő Brassó és Nagyszében pedig két-két mandátummal bekerült a sorba. Természetesen Budapest létrejöttével egyfelől csökkentette a települések számát, ezáltal 1877 után 62 település 81 kerületre osztva bírt az önálló képviselőválasztás jogával.

Az 1876-ra kialakult rendszer 1910-ig, az utolsó dualizmus kori általános választásig érdemben nem változott. A választójog és a választási rendszer esetében generális változások, vagy legalábbis olyanok, melyeket konkrétan be is vezettek volna, nem történtek. A választókerületek lakosság számának és ezen belül a választók arányának közismert anomáliái fennmaradtak, ezek pedig kiemelten érintették a városokat.

Városi képviselők statisztikai elemzése

A városi képviseletet szabályozó törvények áttekintése után a tanulmány következő részében OTKA kutatásunknak a városi képviselőkkel kapcsolatos részeredményeit mutatom be. Jelenleg még nem vállalkozhatom arra, hogy minden felvetett és felvetendő kérdést körbejárjak, ugyanis az egyszerű adatok mellett (képviseelő neve, alapvető életrajzi adatok, párthovatartozás) még nem rendelkezünk átfogó, a teljes képviselői karra kiterjedő, egységes elvek alapján összegyűjtött információkkal. Kutatócsoportunk jelenleg ezen dolgozik. Alapvetően makroszintről közelítem meg a vizsgált csoportot, próbálok olyan tendenciákat felrajzolni, melyekhez viszonyítani lehet a lokális vizsgálatok eredményeit. Két fontos kérdést tekintek át: 1. milyen volt a kapcsolat a kerület és a képviselő között, idegen volt-e ott, vagy a helyi elitből került ki; 2. kirajzolódnak-e olyan csoportok melynek választói hasonló pártpreferenciákat követtek a dualizmus kori választások során. Az elemzéshez statisztikai módszereket használok, a tanulmányban ezek korlátaira is fel szeretném hívni a figyelmet.

⁴⁷ Zsedényi Ede felszólalása az 1876. évi XXXIII. tc. általános vitájában. 234. ülés. 1877. április 30. Képviselőházi Napló 1875–1878. X. 319–321.

Képviselők mandátumszáma

Elsőként fel kell tennünk azt a kérdést, mekkora is az a csoport, mely a városokból jutott a parlamentbe? A kérdés megválaszolása során azokat a mandátumokat vettem figyelembe, amikor az adott település önálló jogon küldött képviselőt az országgyűlésbe 1848 és 1918 között. A 102 kerületvariációhoz⁴⁸ 1.393 teljes ciklus tartozott, de az időközi választások miatt, a több kerületben való megválasztás figyelmen kívül hagyva, 1.542 mandátumbetöltésről van információnk. A választások során 759 személy került innen a parlamentbe, tehát átlagosan 2 ciklus jut egy-egy megválasztottra. A mandátumszámok megoszlását a következő táblázat mutatja meg számunkra, melynek elkészítése során felhasználtam az országos adatokat is (7.557 választás, 3.184 megválasztott képviselő, 82 esetben jelenleg ismeretlen adat). Fontos figyelembe venni ugyanis azt is, hogy a képviselők nem csak a jelenleg vizsgált kerületekben szerepelhettek politikusi pályájuk során.

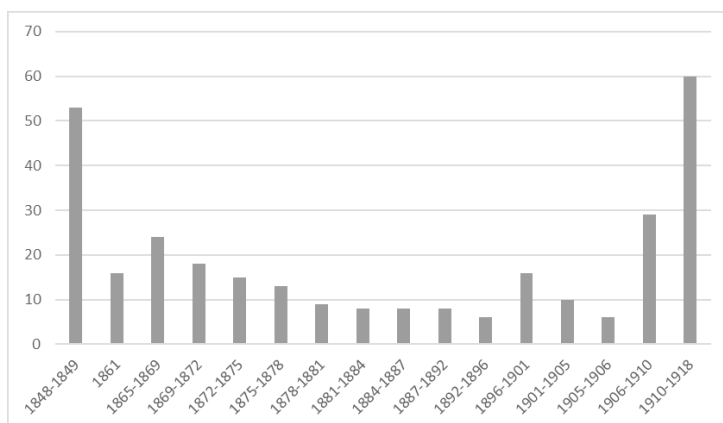
Mandátumszám	Csak a városi kerületekben		Teljes életpálya figyelembevételével		Országos adatok
	Fő	Részarány	Fő	Részarány	
1	426	56,1%	304	40,0%	46,9%
2	148	19,5%	145	19,1%	22,5%
3	68	9,0%	86	11,3%	11,4%
4	59	7,8%	71	9,3%	7,6%
5	22	2,9%	42	5,5%	4,1%
6	16	2,1%	31	4,0%	2,8%
7	6	0,8%	19	2,4%	1,6%
8	8	1,1%	16	2,0%	1%
9	4	0,5%	21	2,7%	1%
10	2	0,3%	9	1,1%	0,5%
11	-	-	7	0,9%	0,3%
12	1	0,1%	4	0,5%	0,2%
13	-	-	2	0,3%	0,03%
14	-	-	1	0,1%	0,03%
15	-	-	1	0,1%	0,03%
Összesen	759	100%	759	100%	100%

2. táblázat: Képviselők mandátumszáma a különböző kerülettípusokban

⁴⁸ Minden előfordulást külön veszek most figyelembe, pl.: Erzsébetváros I és II. 1878-ig, majd Erzsébetváros egy kerület, összesen tehát 3 erzsébetvárosi kerületvariáció.

A táblázatot áttekintve látható, hogy ha figyelembe vesszük az országos választási eredményeket, az 1.542 mellé még 710 egyéb választási sikert tudunk kapcsolni. Így az is látható, hogy a városokban is szereplők – teljes karrierjüket tekintve – stabilabb résztvevői voltak a magyar politikai életnek, mint a csupán a megyei kerületekben szereplő politikusok. A négy vagy több mandátummal rendelkezők esetében jelentős felülreprezentáció figyelhető meg. A politikai élet állandó szereplői tehát életük egy szakaszában igen gyakran a városi kerületekben szereztek meg mandátumukat. Erről a például Erdélyben oly gyakori jelenségről a későbbiekben még szólok.⁴⁹

Érdeemes külön megvizsgálni az egy mandátumot betöltő képviselők eloszlási diagramját is.

2. ábra: Az egy mandátumot betöltő képviselők megoszlása ciklusonként (fő)

A kiugró kezdőértékek után 1875-től a stabilizáció jelei láthatók. Belpolitikai okokkal jól magyarázható markáns kiugrás figyelhető meg 1896-ban és 1906-ban – tehát az ekkor bekerültek jelentős részben nem tudtak ismételni a következő választáson – és 1910 után. Ez utóbbi adat természetesen magas, hiszen az újonnan parlamentbe kerülteknek nem volt már lehetőségük újabb választási megmérette-

⁴⁹ Felhívom a figyelmet arra, hogy a kérdésre a Képviselők helyi kötődése c. fejezet végén még visszatérek.

tésre. A városi kerületekben, az országos adatokhoz képest markánsabban kimutatható az 1875-öt követő stabilizációs folyamat, de ezzel ellentétben az 1896-os és különösen az 1906-os választás a városokban jobban átformálta a személyi viszonyokat.⁵⁰

Képviselők helyi kötődése

A lokális vagy országos sikeresség kapcsolatban lehetett azzal is, hogy a képviselő a helyi elitből lépett-e be az országos politikai színpadra, vagy fordítva, úgymond a képviselőimport eredményeképpen érkezett onnan vidékre. Fontos látnunk, azt is hogy léteztek-e olyan települések, ahol a politikusok inkább a lokális, vagy ezzel ellentétben az országos elitből érkeztek. Valamint feltehetjük azt a kérdést is, hogy volt-e különbség a helyi emberek és az idegenek választási sikeressége között?

A képviselők egyértelműen városhoz való kapcsolása alapos és mély lokális kutatásokat igényel. Ilyen vizsgálatok eddig csak részben történtek meg. Az erdélyi⁵¹ és a partiumi városokra⁵² vonatkozó kutatások a kutatócsoportunkhoz kapcsolódnak. Pál Judit dolgozott ki egy olyan vizsgálati szempontrendszert, mely árnyaltabbá teheti a helyi kötődés elemzését. Pál Judit a városok esetében nemcsak arra volt tekintettel, hogy az adott képviselő a tágabb környezetből származott-e, hanem különválasztotta a vármegyei dzsentri vagy arisztokrata képviselőket a polgárság tagjaitól. Külön kategóriába sorolta a város környéki, a városhoz kötődő, de nem polgár nemeseket is. Valamint arra is hozott példát, hogy bizonyos esetekben még megfelelő információk alapján is igen nehéz a kategorizálás. Lukács Béla szamosújvári, majd erzsébetvárosi képviselő például Erdélyben született ugyan, de Budapesten élt, rokonsága révén pedig helyi kötődéssel

⁵⁰ Vö. *Pap József*: Az első népképviselők és a népképviselőlet kezdetei Magyarországon. *Aetas* 31. (2016) 1. 36. diagramjával

⁵¹ *Pál Judit*: Az erdélyi városok képviseletének alakulása a kiegyezés után – a képviselők helyi kötődése. In: Szám- (és betű)vetés. Tanulmányok Faragó Tamás tiszteletére. Szerk. Őri Péter. Bp. 2014. 77–92.; *Pál Judit*: The Representation of Transylvanian Towns in Parliament in the Period 1878–1910. *Transylvanian Review / Revue de Transylvanie*. 23. (2013) 4. 46–67.

⁵² *Szendrei Ákos*: Országgyűlési képviselők párthovatartozása és társadalmi háttere a dualizmuskori Debrecenben, Nagyváradon és közös vonzáskörzeteikben. *Aetas* 31. (2016) 1. 76–101.

bírt. Hasonló a helyzet az elszármazott hivatalnokokkal is. „Én erdélyiként soroltam be őket, bár kétségtelen, hogy megválasztásukban hivataluk fontos szerepet játszott, azonban nem lehet minden képviselő számára külön rovatot létrehozni.” – fogalmazott.⁵³ Egy másik tanulmányában a születési hely, a család származása, a lakhely, a tevékenység helye, a birtok és a családi kapcsolatok feltérképezését kísérelte meg. Ha minden egyes elem a kerülethez kapcsolódott, akkor teljes kötődéstől beszélt, három megléte esetén szoros kapcsolatot állapított meg. Itt is külön szerepeltetette az elszármazottakat, a gyengén kötődőket (pl. a szomszéd területek birtokosai) valamint az idegeneket.⁵⁴ Az erdélyi viszonyok között tradicionálisan kiemelt figyelmet kapnak a magyarországi képviselők. Pál Judit az idegenek estében több markáns csoportot tudott kimutatni: miniszterek, államtitkárok, magas rangú minisztériumi hivatalnokok; írók, újságírók lapszerkesztők; bankárok, vállalkozók, nagybirtokosok, befolyásos ügyvédek.⁵⁵

Ilyen összetett elemzésre magam nem vállalkozhatok, hiszen a kérdéshez kapcsolódó adatok jelenleg csak tájékoztató jellegűek. Ha a Pál Judit-féle kategóriákhoz igazodok, akkor a szoros és a részleges kötődésű valamint az idegen státuszba tudom besorolni a képviselőket. A cizelláltabb megközelítés csak az életpályák feltárása után válik lehetővé. A jelenleg rendelkezésre álló adatok azonban alkalmasak arra, hogy egy makroszintű elemzés által a fő tendenciák kimutathatók legyenek segítségükkel.

1.512 választás során (a cikluson belüli ismétlést most csak egyszer vettem figyelembe) 951 esetben (64%) a képviselő szorosan, 102 esetben (7%) gyengén kötődött a kerülethez, 435 esetben (29%) pedig idegen volt. Ismeretlen adatokat 35 esetben regisztráltam, ezek ebben a megoszlási arányban nem szerepelnek. Az ország nem városi kerületeiben 3.220 esetben szorosan (54%), 654 esetben gyengén kö-

⁵³ Pál J.: Az erdélyi városok képviseletének alakulása a kiegyezés után i. m. 82–83.

⁵⁴ Pál Judit: Választók, választási részvétel és választói magatartás Székelyföldön a dualizmus korában. Az erdélyi választójog sajátosságai és a választókerületek átalakulása. Aetas 31. (2016) 1. 64–65.

⁵⁵ Pál Judit: A Székelyföld metamorfozisa. In: Székelyföld története III. 1867–1990. Szerk. Bárdi Nándor–Pál Judit. Székelyudvarhely, 2016. 101.

tődött a képviselő a kerülethez, 819 esetben pedig idegen volt (14%). Az ismeretlen kötődés aránya (1540 eset, 26%) azonban még igen magas. Ezek az adatok a későbbiekben jelentősen pontosabbak lesznek. Az azonban feltűnő, hogy ha az ismeretleneket elhagyjuk (szoros kötődés: 73%, gyenge kapcsolat: 8%, idegen 18%), a székelyföldi megyei értékekhez nagyon hasonló értékeket kapunk.⁵⁶ Pál Judit azon Székelyföldet illető tapasztalatát is igazolni tudjuk országos viszonylatban, mely szerint a várásokban magasabb volt az idegenek aránya, annál mint ami a megyei kerületekben megfigyelhető.

Egy több elemből álló sokaság csoportosítását a klaszterelemzés módszerével végezhetjük el. Ez az eljárás úgy rendezi csoportokba az egyes elemeket, hogy azok tulajdonságait (változóit) vizsgálja meg, és ezek hasonlósága alapján alakítja ki a csoportokat, a klasztereket. A létrejövő csoportokat azonban kutatónak kell elneveznie és leírnia. A klaszterelemzés során a k-means cluster eljárást használtam fel.⁵⁷ Ebben az esetben a képviselők minden megválasztását figyelembe vettem, hiszen arra voltam kíváncsi, hogy a választások során hányszor került be a parlamentbe az adott kerületből idegen vagy helyi politikus. Az összehasonlításhoz az adatokat standardizálni kell, melyet a százalékos megoszlás kiszámolásával oldottam meg. A számítás során a lehetséges mandátumokat vettem figyelembe, tehát az 1878-ban önállóságát veszített kerületek esetében Erdélyben 4, Magyarországon 5 volt a 100%. Az eljárás által megkövetelt előzetes vizsgálat alapján kitűnt, hogy a városi kerületek 4 csoportba sorolhatók. Az eredményeket mutatja a következő táblázat.

⁵⁶ Pál J.: Választók, választási részvétel i. m. 65.

⁵⁷ Az alkalmazott statisztikai módszerről lásd: *Falus Iván–Ollé János: Az empirikus kutatások gyakorlata. Adatfeldolgozás és statisztikai elemzés.* Bp. 2008. 246–261.; *Sajtos László–Mitev Ariel: SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv.* Bp. 2007. 283–327.

	Jelentős mértékben idegenek elitre támaszkodó kerület	Szorosan kötődő helyi elitre és idegenekre támaszkodó kerület	Szorosan és gyengén kötődő helyi elitre támaszkodó kerület	Szorosan kötődő helyi elitre támaszkodó kerület
Szoros kapcsolat (középérték %)	,29	,61	,55	,90
Gyenge kapcsolat (középérték %)	,05	,03	,29	,01
Idegen (középérték %)	,65	,36	,16	,09
Kerületszám	13	36	12	41

3. táblázat: Képviselők helyi kötődése, klasztertulajdonságok

A kerületek domináns része tehát különböző mértékben ugyan, de a szorosan vagy gyengén kötődő képviselőkre támaszkodott. De az idegenek aránya 12 kerület esetében meghatározó volt és további 36 kerületben is jelentős szerepet vittek. A kerületek pontos megoszlását mutatja a következő táblázat.

Jelentős mértékben idegenek elitre támaszkodó kerület	Szorosan kötődő helyi elitre és idegenekre támaszkodó kerület	Szorosan és gyengén kötődő helyi elitre támaszkodó kerület	Szorosan kötődő helyi elitre támaszkodó kerület
Abrudbánya, Békés, Cegléd, Csongrád, Jászberény, Kolozs, Oláhfalú, Pápa, Szászváros, Szék, Szentés, Versec, Vízakna	Arad, Bereck, Besztercebánya, Brassó I., Buda I., Erzsébetváros, Esztergom, Fiume, Hajdúböszörmény, Hódmezővásárhely, Kecskemét I., Kiskunhalas, Kolozsvár I., Komárom, Körmöcbánya, Miskolc I., Nagyvárad, Nagyikinda, Nagykőrös, Pest IV., V., Pozsony II., Sopron, Szamosújvár, Szarvas, Székelyudvarhely, Temesvár, Újvidék, Zenta Csoportátlagnál jelentősen magasabb idegen arány: Debrecen I., Gyulafehérvár II., Kassa, Kézdivásárhely, Pozsony I., Sepsiszentgyörgy, Szeged I	Baja, Békéscsaba, Brassó II., Eger, Erzsébetváros II., Gyöngyös, Győr, Gyulafehérvár, Kiskunfélegyháza, Nagyszében II., Selmec- és Bélabánya, Székesfehérvár	Bakabánya, Buda II., Budapest I-IX., Csíkszereda, Debrecen II-III., Erzsébetváros I., Gyula, Gyulafehérvár I., Hátszeg, Ilyefalva, Kecskemét II., Kolozsvár II., Korpona, Makó, Marosvásárhely I-II. Miskolc II., Nagybecskerek, Nagyszében I., Nyíregyháza, Pécs, Pest I-III., Szabadka I-II., Szamosújvár I-II., Szatmárnémeti, Szeged II., Vajdahunyad, Zombor

4. táblázat: Képviselők helyi kötődése, az egyes klaszterekbe tartozó kerületek

A fenti besorolás bizonyos megkötésekkel, de megfelel a korábbi tudásunknak, tehát azok a kerületek, melyekről korábban is voltak ismereteink, a megfelelő csoportba kerültek.⁵⁸ Az esetlegesen tapasztalható eltérés abból adódik, hogy egyes települések esetében a különböző periódusokban más volt a választások eredménye, és így azok eltérő csoportokba kerülhetnek a kerületek a dualizmus egészét vizsgáló és az egyes periódusokra koncentrálnak megközelítés során. Én magam jelen esetben egységesen kezeltem a teljes dualizmust, nem választottam szét azt alkorszakokra.

A szakirodalom az idegenek szereplését általában két magyarázattal szokta illetni. Erdély esetében szokás úgymond képviselőimportként beszélni a jelenségről. Más kontextusban azonban a politikai megválasztását annak jelentős kapcsolati tőkéjével és a lehetséges érdekkijáró szerepével lehet indokolni. Míg az első esetben a kerület az országos politika alárendeltjeként, ún. „rotten borough”-ként, a kormánypárti politikusok és szerencselovagok könnyű zsákmányaként jelenik meg.⁵⁹ A második esetben annak választói tudatos érdekérvényesítő politikát alkalmazva hagyják el a helyi elit reprezentánsait és választanak, az országosan ismert politikus kegyeiért akár másokkal is versenyre kelnek.⁶⁰ A két megközelítés ugyanazt a jelenséget szövegesen ellentétes megítélés alá helyezi, hiszen az egyszerre lehet anakronisztikusan tradicionális és a kifejezetten modern érdekközpontú választási magatartás eredménye.

A fenti adatok arra utalnak, hogy a városi kerületekben gyakoribb volt ez a jelenség, mint a megyeiekben. Ennek okait azonban csak lokális kutatásokkal lehet feltárni. Az erdélyi kerületek esetében az előző magyarázat tűnik valószínűbbnek, Debrecenben és Nagyváradon

⁵⁸ Pál J.: *The Representation of Transylvanian Towns* i. m. 61.

⁵⁹ Pál J.: *Az erdélyi városok képviselőletének alakulása* i. m. 85. Pál Judit ebben a tanulmányában, kis elemszám mellett ugyan, de szoros kapcsolatot mutatott ki az idegenek részaránya és a kerület választói létszáma között. uo. 89.; *íjf. Bertényi Iván: 'Képviselői import' Erdélyben, avagy az unió egyik velejárója?* In: *Tradíció és modernizáció a XVIII–XIX. században*. Szerk: Bodnár Erzsébet – Demeter Gábor. Debrecen, 2008. 202–213.

⁶⁰ Cieger András: *Érdekek és stratégiák. A helyi politikai elit érdekérvényesítési lehetőségei a kárpátaljai régió vármegyéiben a dualizmus időszakában*. Korall 11. (2010) 42. 96–98.; *Szendrei Á.: Országgyűlési képviselők párthovatartozása* i. m. 89.

az utóbbi. A későbbi kutatás fontos szempontja lehet az egymást váltó időszakok eltérő sajátosságainak, valamint az azonos településen belüli kerületek között mutatkozó különbségek indoklása. A lokális eredményeket pedig a csoportképzés eszközével létrehozott kategóriákhoz lehet viszonyítani.

Következő kérdésünk ehhez kapcsolódóan arra vonatkozik, hogy összefüggött-e az idegen képviselők aránya a választók összetételével és számával. Hiszen ezeket az adatokat úgymond egyfajta modernizációs mutatónak is felfoghatjuk. A kérdést korrelációs vizsgálattal válaszolhatjuk meg, az idegen képviselők arányát ennek a vizsgálatnak (bivariate correlation) vettem alá, melyhez az 1900-as választói adatokat használtam fel.⁶¹

	Választói létszám átlagtól való eltérése	Régi jog	Ház és birtok	Jövedelem	Értelmiség	Füstök
Pearson-féle korrelációs együttható	-,329	,313	,347	-,342	,163	,340
Szignifikancia szint	,003	,004	,001	,002	,146	,002

5. táblázat: Az idegen képviselők aránya és az 1900-as választói adatok közötti kapcsolat

⁶¹ A vizsgálat elvégzéséhez a számszerű értékeket azonos skálára kell átszámolni. A cenzusszerkezet esetében az 1900-as választói létszám százalékában határoztam meg az egyes értéket. A választók számát pedig az 1900. évi átlagos városi kerületi létszámtól való eltérés százalékában adtam meg. Tehát 1901-ben a 81 városi kerület átlagos választói létszáma 2048 fő volt. A két szélsőértéket Bereck és Budapest VII. kerületei adták. Bereck esetében a 166 választó 1882 fővel volt az átlagnál alacsonyabb, ami -92%-os, a Budapest VII. kerület 10.515 fővel pedig 8467 fővel volt magasabb, ami +413%-os eltérést jelentett. A vizsgálattal kapcsolatban lásd: *Falus I.-Ollé J.*: Az empirikus kutatások i. m. 178–186.; *Sajtos L.-Mitev A.*: SPSS kutatási i. m. 205–243.

A vizsgálat alapján elmondható, hogy az alacsony választói létszám, a tradicionálisabb gazdaságra utaló választói csoportok domináns jelenléte (magasabb a régi jogú, az ingatlan alapú vagy a füstök alapú arány) valószínűbbé tette az idegenek szereplését, míg a fejlettebb gazdasági viszonyokra utaló jövedelem alapú választók jelentősége a helyi képviselők szereplésével mutatott kapcsolatot. Az értelmiségi arány, mely ezektől a tényezőktől független volt (hiszen azok egyszerre lehettek modern és tradicionális értelmiségi szereplők), nem befolyásolta a választások ilyen eredményét. Mindamellet az is látható, hogy a két Erdélyre jellemző érték – a régi jog és a füstök – összefüggött az idegenek arányával, bár önmagában nem indokolta azt. Erdélyben tehát gyakoribb volt a jelenség, de nem csak Erdélyre volt az jellemző. Az ország egészére vonatkozó vizsgálat tehát igazolja és általánosan érvényessé teszi Pál Juditnak az erdélyi városokra tett kijelentését, miszerint azokon a településeken, melyek „csak nevükben voltak városok, a lakosság nagy része mezőgazdasággal foglalkozott és analfabéta volt”, magasabb arányban jelentek meg az idegenek.⁶²

Meg kell azonban jegyezni, hogy ez a lehetséges magyarázatok közül csupán az egyik, hiszen létezett ugyan kapcsolat a különböző tényezők között, de annak magyarázó ereje nem kizárólagos, hiszen a korrelációs együtthatók közepesnél valamivel gyengébb összefüggésekre utalnak, tehát más tényezők is szerepet játszottak a választási eredmények alakulásában. A városok egy jelentős részében pedig nem ez volt a legfontosabb magyarázó tényező.

Még egy aspektusból kell megvizsgálni a helyi és az idegen képviselőket: kimutatható-e különbség az általuk betöltött átlagos időintervallum között. Ehhez a vizsgálatához nem a ciklusok számát, hanem a betöltött időintervallum napokban mért hosszát vettem figyelembe. Valamint ki kellett zárni a vizsgálatból azokat a személyeket, akik több városi kerületben is szerepeltek. Az ilyen típusú összefüggés az egy szempontos varianciaelemzés módszerével vizsgálható.⁶³ Ez a statisztikai eljárás azt elemzi, hogy a különböző csoportok – jelen

⁶² Pál J.: Az erdélyi városok képviseletének alakulása i. m. 89.

⁶³ A módszerrel kapcsolatban lásd: *Sajtos L.–Mitev A.*: SPSS kutatási i. m. 163–177.

esetben a kerülethez való kapcsolat – jellemzői szignifikánsan eltérnek–e egymástól. Terjedelmi korlátok miatt részletesen nem tudom bemutatni az eljárást, de annak elvégzése után kijelenthető, hogy a helyi képviselők és az idegenek adatai szignifikánsan különböztek egymástól. A különböző kategóriák értékeit mutatja a következő táblázat.

	Elemsszám	Átlag (%)	Minimum (%)	Maximum (%)
Helyi, szoros kapcsolat	472	-,050591	-,9868	4,9453
Helyi, gyenge kapcsolat	27	,122073	-,9608	1,6740
Idegen	164	,189149	-,9944	6,6994
Összesen	663	,015743	-,9944	6,6994

6. táblázat: Képviselők kerülethez való kötődése és a mandátumhossz közötti kapcsolat

A helyi képviselők tehát átlagosan rövidebb ideig voltak képviselők, míg az idegenek hosszabb ideig birtokolták a mandátumot. Ennek alapján feltételezhető, hogy a helyi politikusok számára csak átmenetinek számított az országgyűlési képviselet, míg a befolyásos idegenek életpályájának jelentősen hosszabb szakasza kapcsolódott a parlamenthez. A statisztikai vizsgálat első lépéseként kimutatott különbség, a városi és a vidéki kerületek képviselőik mandátumhosszbeli eltérése tehát az idegenek városi szereplésének magasabb arányából következett. Ők ugyanis hosszabb ideig voltak a parlament tagjai, hiszen gyakorlatilag hivatásos politikusnak számítottak, akikre gyakran érdekkijáróként tekintettek választóik. Velük szemben a lokális kötődésű személyek viszonylag gyorsan visszatértek szűkebb pátriájukba és ott folytatták életpályájukat.

A valódi különbség tehát nem a város és a vidék, hanem a helyiek és az idegenek között húzódott. A helyi városi és megyei képviselők egymáshoz nagyon hasonlóan szerepeltek a parlamentben. Az országos szerepvállalás vagy az ugródeszka szerepet töltötte be karrierjükben, vagy azt koronázta meg a visszavonulás előtt. Úgy tűnik, hogy a városokban ez utóbbi lehetett a gyakoribb. Igazi összehasonlítást

tehát majd az idegenek és a helyiek között kell elvégezni, de erre jelenleg még nem áll rendelkezésünkre elegendő adat.

Kerületi választási eredmények

Következő lépésben a városi kerületek választási eredményeit vizsgálom meg abból a szempontból, hogy kimutathatók-e közöttük azonos választási eredményeket produkáló csoportok. Jelen esetben szintén a problémafelvetést, az esetleges tendenciák megrajzolását tartom csupán feladatommak, hiszen az eredmények magyarázatához részletes helytörténeti kutatásokra van szükség. Az elmúlt évek adatgyűjtése lehetővé teszi, hogy a teljes korszakra vonatkozóan elemezzük a választási adatokat. Ehhez újra a klaszterelemzés módszerét használom.

A vizsgálatba csak azokat a településeket tudom bevonni, melyeknek minden dualizmus kori választási eredménye ismert. Mivel ez minden esetben rendelkezésre áll, így minden település vizsgálható. Problémát jelent azonban a képviselőt választó települések körének átalakulása. Emiatt kétirányú kiegészítést kellett tennem az 1878 előtti választási eredmények esetében. Ha a település 1878-tól kapta meg a választás lehetőségét (Brassó, Nagyszében) azokat a kerületeket vettem figyelembe, melyekből azokat úgymond kikebelezték. Erzsébetváros, Gyulafehérvár és Szamosújvár két-két kerületét 1877-ben összevonták, de mivel mindhárom esetben az összeolvasztott kerületek eredményei azonosak voltak, azokat könnyen figyelembe tudtam venni 1878 előtt is. Budapest esetében pedig szintén viszonylag pontosan lehet kapcsolatot létesíteni az 1878 előtti és utáni kerületek között, hiszen a választási eredmények elég egysíkúak voltak 1878 előtt. Kihagytam viszont azokat a településeket, melyek 1878 után elvesztették korábbi jogukat, hiszen 4 ciklust további 10 követett, így ez utóbbi állapot volt inkább jellemző a településre a dualizmus teljes időszakát tekintve. Mivel az 1861-es országgyűlésen az erdélyi képviselők nem vehettek részt, 1865-től kezdhettem el a vizsgálatot. A figyelembe vett 81 kerülethez 1.134 eredmény tartozik. A csoportosítás elvégzése azonban további lépéseket is megkíván. Minden ciklus esetében csak egy eredmény vehető figyelembe, tehát ki kell hagynunk

az időközi választásokat. Ennek eredményei azonban leggyakrabban a következő rendes választáson megismétlődtek. Emellett a ciklusközi pártváltásra sem lehettem tekintettel, ezekkel kapcsolatban azt kell megjegyezni, hogy az ilyen lépés a képviselő saját akaratából következett be, tehát nem volt kapcsolatban a kerület választóinak pártpreferenciájával. Ha ez utóbbinak az mégis megfelelt, a következő választáson elfogadták a személyt és annak új pártját, ha nem, akkor más kaphatta a mandátumot. Ez az egyszerűsítés sem gyengíti tehát a kerület pártpreferencia-eredményének relevanciáját.

A vizsgálat elvégezhetőségének érdekében a pártokat rangszámmal kell ellátni, és ennek segítségével standardizálni kell azokat. A pártokat a 67-es rendszerhez való viszonyuk alapján, a dualizmus kori politikai életet meghatározó közjogi kérdésben kialakított véleményük szerint csoportosítottam. Az így létrehozott pártcsaládok már elemezhetőek.⁶⁴ A képviselői mandátumhoz jutott pártokat egy ötváltozós skálán (1, 2, 3, 4, 5) helyeztem el. Az 1-es számot a kiegyezést elfogadó csoporthoz (Deák Párt, Szabadelvű Párt, Nemzeti Munkapárt), az 5-öst pedig a függetlenségi ellenzékhez kapcsoltam. A pártonkívüliek 3-as számot kapták, ami a két véglet közötti átmeneti helyzetet jelzi. A kormánypártból levált ún. 67-es, vagy jobboldali ellenzék pártformációit és a Katolikus Néppártot a kormánypárt és a centrum között helyeztem el (2-es érték), az úgynevezett demokratikus ellenzék mandátumait pedig a centrum és a függetlenségek között (4-es érték). A nemzetiségi és az antiszemita képviselők szintén a centrumba kerültek, hiszen ők sem a pártstruktúrát meghatározó közjogi kérdés alapján politizáltak.⁶⁵

Mivel a nagy adatszám miatt a hierarchikus klaszterelemzés módszere nem alkalmazható, ezért ismét a k-means cluster eljárást használtam fel. Az előzetes vizsgálatok alapján 3 klaszteres elemzést

⁶⁴ Az egyszerűsítés nélkül az öt választás alatt elméletileg majd 7.000 variáció van, amely a pártcsaládok alkalmazása esetén lecsökken 120 lehetőségre.

⁶⁵ Ezt a módszert alkalmaztam: *Pap József: Az 1887 és 1905 közötti országgyűlési választások eredményeinek statisztikai vizsgálata.* In: *Pap József: Tanulmányok a dualizmus kori magyar parlamentarizmus történetéből.* Bp. 2014. 73–96.

végeztem el.⁶⁶ Az vizsgálat során derült ki, hogy 1905-ös és az 1906-os választásokat ki kell hagyni az elemzésből, hiszen ezek nagymértékben torzítják a hosszú távú tendenciákat. Az elemzés eredményét a következő táblázat mutatja be.

	Kormánypárti dominanciájú kerületek	Kezdetben ellenzéki, majd inkább kormánypárti dominanciájú kerületek	Ellenzéki dominanciájú kerületek
Kerületszám	44	20	17
Csoportátlagnak megfelelő kerületek	Abrudbánya, Arad, Bereck, Besztercebánya, Brassó I-II., Budapest I-IX. Erzsébetváros, Fiume, Gyulafehérvár, Kolozsvár I-II. Körmöcbánya, Miskolc I., Nagybecskerek, Nagyszeben I-II., Oláhfalu, Pápa, Pozsony I-II., Selmec- és Bélabánya, Sepsiszentgyörgy, Sopron, Szamosújvár, Szeged I., Szék, Temesvár, Újvidék, Versec, Vízakna, Zombor	Békéscsaba, Esztergom, Gyula, Komárom, Pécs, Szarvas, Csongrád, Debrecen III., Kassa, Nagykikinda, Nagyvárad, Szabadka I., Szabadka II.,	Békés, Cegléd, Debrecen I., Gyöngyös, Hajdúböszörmény, Hódmezővásárhely, Kecskemét I., Kecskemét II., Kiskunfélegyháza, Makó, Nagykőrös, Nyíregyháza, Szeged II., Szentes

⁶⁶ A tanulmány tartalmi korlátai miatt csak a legfontosabb statisztikai lépéseket mutatjuk be.

Csoportátlagtól eltérő kerületek	Baja, Győr, Marosvásárhely I., Miskolc II. Eltérés oka: ellenzéki győzelem 1901-ben	Jászberény, Kézdivásárhely, Marosvásárhely II., Szatmárnémeti, Székesfehérvár, Debrecen II., Székelyudvarhely Eltérés oka: ellenzéki győzelem 1910-ben	Eger, Kiskunhalas, Zenta Eltérés oka: kormányparti győzelem 1901-ben és 1910-ben
----------------------------------	--	---	---

7. táblázat: Városi választókerületek pártpreferencia alapján képzett csoportjai

A csoportképzés eredményeképpen két olyan kört lehet felrajzolni, melynek tagjaira azonos tendenciák jellemzők. A városok egy része stabilan a kormánypart felé orientálódott, míg velük szemben létezett egy jóval kisebb kör, mely inkább az ellenzék fellegvárának számított. Egy közbülső csoportra pedig az instabilabb pártpreferencia volt jellemző. Érdekes arra is felhívni a figyelmet, hogy vannak olyan települések, melynek kerületei kisebb vagy nagyobb mértékben, de eltérő magatartást mutattak. Ilyen volt Debrecen, Marosvásárhely, Miskolc és Szeged. Ennek magyarázata mikroszemponitú elemzést igényel, hiszen komoly kapcsolat lehet az eltérő lakossággal rendelkező kerületek választói magatartása között.

Az is feltűnő lehet számunkra, hogy a városok pártpreferenciái nem tértek el lényegesen az őket körülvevő területek jellemzőitől. Az erdélyi, az észak- és nyugat-magyarországi települések a kormánypart felé mozdultak el, a magyarlakta alföldi terület városai pedig inkább az ellenzék támogatást, vagy legalábbis nem minősültek stabil kormányparti bázisnak.

A következő táblázatban az egyes ciklusokban megfigyelhető arányok adatait találjuk meg.

Országgyűlési ciklus	„67-es” pártcsalád		„Jobboldali ellenzék”		Közjogilag semleges pártok		„Demokrata” ellenzék		„Függetlenségi” pártcsalád	
	szám	százalék	szám	százalék	szám	százalék	szám	százalék	szám	százalék
1865-1868	59	73%	-	-	2	2%	-	-	20	25%
1868-1872	42	52%	-	-	3	4%	-	-	36	44%
1872-1875	43	53%	3	4%	2	2%	-	-	33	41%
1875-1878	64	79%	1	1%	4	5%	-	-	12	15%
1878-1881	43	53%	9	11%	7	9%	-	-	22	27%
1882-1884	41	51%	9	11%	7	9%	-	-	24	30%
1884-1887	50	62%	7	9%	8	10%	-	-	16	20%
1887-1892	50	62%	6	7%	5	6%	-	-	20	25%
1892-1896	49	60%	12	15%	1	1%	-	-	19	23%
1896-1901	63	78%	6	7%	-	-	-	-	12	15%
1901-1905	51	63%	3	4%	4	5%	1	1%	22	27%
1905-1906	28	35%	15	19%	1	1%	2	2%	35	43%
1906-1910	-	-	18	22%	2	2%	2	2%	59	73%
1910-1918	52	64%	3	4%	1	1%	2	2%	23	28%
Összesen	636	56%	92	8%	47	4%	7	1%	353	31%

8. táblázat: A pártcsaládok szereplése a dualizmus városi választásain

A táblázatból jól látható, hogy az ún. 67-es pártcsalád rendszeresen több mandátummal rendelkezett, mint amely a kerületcsoportokból következne, hiszen a bizonytalan mandátumok orientációs iránya maga a kormánypárt volt. Ezzel ellentétben azonban a függetlenségi-eknek nem minden választáson sikerült meghódítaniuk bázis településeiket.

Utolsó kérdésként még azt kell megvizsgáljunk, hogy létezett-e kapcsolat a kerület pártpreferenciája és a megválasztott képviselő kerülethez való kapcsolata között. Erre a kérdésre egy kereszt-tábla segítségével válaszolhatunk.⁶⁷

⁶⁷ Az eljárással kapcsolatban lásd: *Sajtos L.-Mitev A.*: SPSS kutatási i. m. 137-163.

	Kormánypárti dominanciájú	Kezdetben ellenzéki, majd inkább kormánypárti dominanciájú k	Ellenzéki dominanciájú	
Jelentős mértékben idegenek elitre támaszkodó	54,5%	18,2%	27,3%	100%
Szorosan kötődő helyi elitre és idegenekre támaszkodó	53,1%	25%	21,9%	100%
Szorosan és gyengén kötődő helyi elitre támaszkodó	54,5%	18,2%	27,3%	100%
Szorosan kötődő helyi elitre támaszkodó	55,6%	29,6%	14,8%	100%
Összesen	54,3%	24,7%	21%	100%

9. táblázat: Képviselők származása és a kerület pártpreferenciája közötti kapcsolat

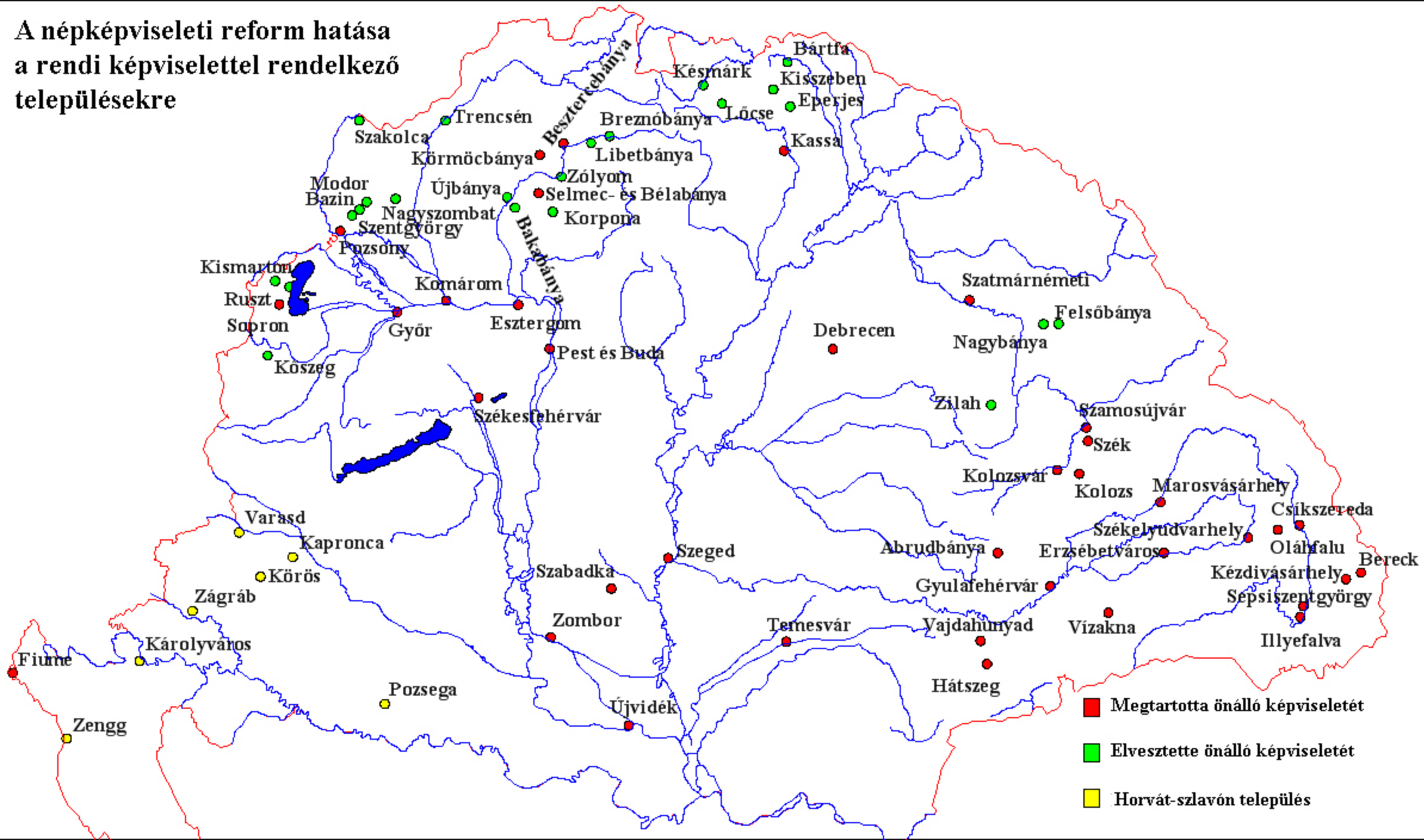
A kis elemszám miatt (81 vizsgálható kerület) keresztábra elemzés ugyan nem végezhető el,⁶⁸ de az a táblázat segítségével is jól látható, hogy az egyes kerülettípusok pártpreferenciája nem tértek el lényegesen az összes kerület megoszlásától. A két dolog tehát nem függött össze, ellenzéki és kormánypárti kerületekben hasonló mértékben jelentek meg az idegen és a helyi képviselők. Kapcsolatot egyedül a kerület modernizációs foka és az idegenek megjelenése között lehet kimutatni, azonban ennek mértéke sem túlságosan jelentős.

A fenti vizsgálatok tapasztalatát röviden összefoglalva megállapíthatom, hogy az idegenek szereplése tehát nem a település politikai beállítottságától függött. A jelenség indokaként egyetlen domináns faktort sem lehet megjelölni, igazi unikum, hogy az egyszerre lehet

⁶⁸ Az eljárás megköveteli, hogy a cellák minimum 20%-ának ötnél több elemet kell tartalmaznia, ennek a feltételnek ez a keresztábra nem felel meg.

a tradicionális és a modern választói magatartás jele. Ez a helyzet tökéletesen illusztrálja a statisztikai alapú, makroszintű megközelítés korlátait. Makroszintű elemzés segítségével tehát nem lehet megállapítani a jelenségek pontos okait, ehhez mikrokutatásokra van szükség. Különösen érdekesek lehetnek számunkra azok a vizsgálatok, melyek olyan településeket céloznak meg, ahol a különböző kerületek eltérő magatartásmintát követtek. Az okok azonban csak az erre a tényezőre is érzékeny vizsgálat segítségével tárhatók fel. A makroszintű elemzés elsősorban abban segíti a lokális kutatásokat, hogy kategóriákat állít fel és ezeken belül teszi értelmezhetővé a helyi jelenségeket. A statisztikai módszerekkel elkészült táblázatok által a lokális kutatások eredményei országosan összehasonlíthatóvá válnak, és az esetlegesen szükséges kontrolvizsgálatok célterületei is könnyebben kiválaszthatók. A módszer funkciója tehát ez s nem több kutatócsoportunk számára, hiszen az életrajzok feltárásával kezünkbe kerül egy olyan adattár, melynek segítségével, alulról felfelé tekintve, a két nézőpont korlátai mérsékelhetőek.

A népképviselési reform hatása
a rendi képviselettel rendelkező
településekre

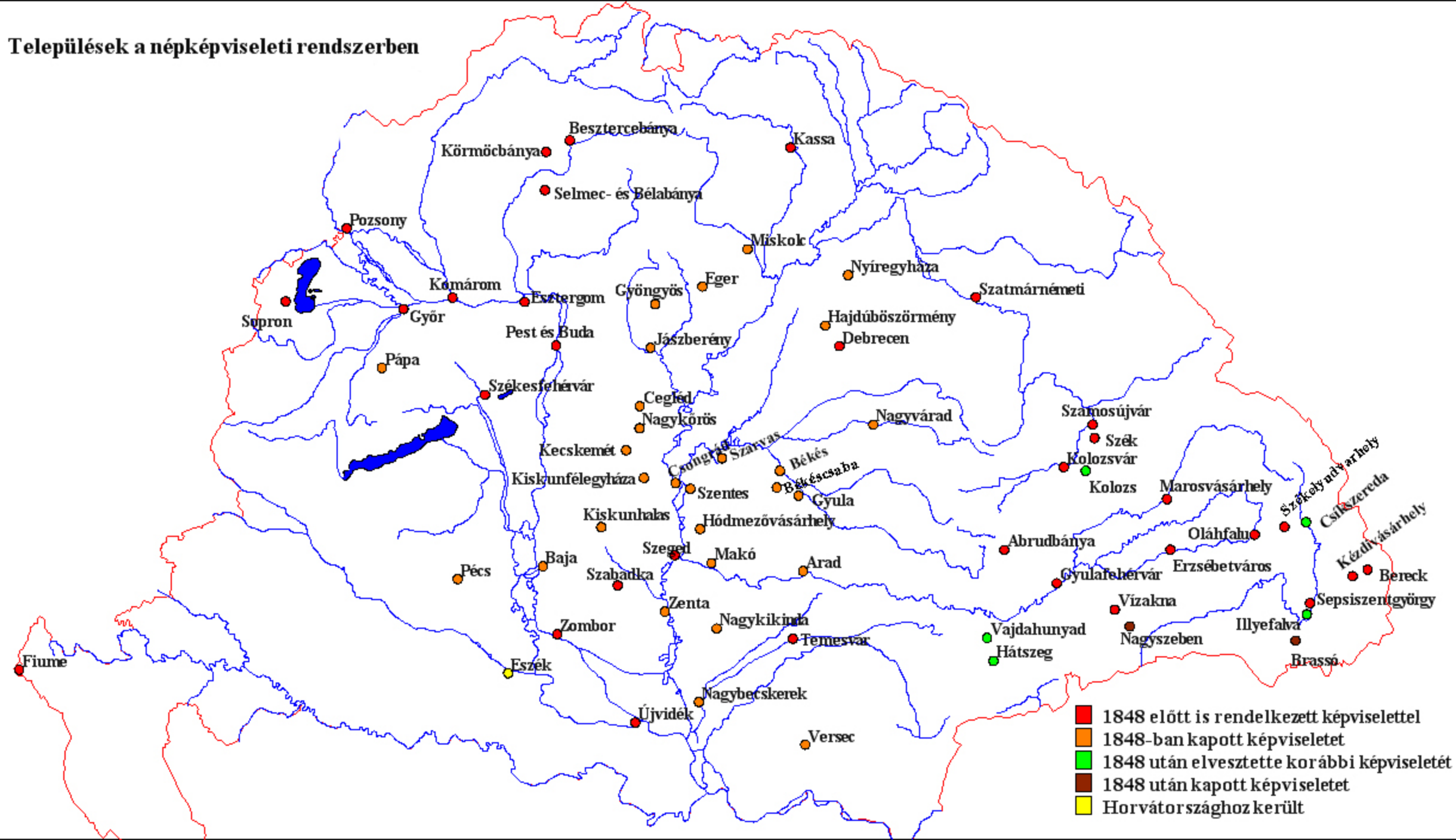

■ Megtartotta önálló képviseletét

■ Elvesztette önálló képviseletét

■ Horvát-szlavón település

Települések a népképviselési rendszerben

Publikácia vznikla ako výsledok riešenia projektu VEGA 1/0655/14:
Rekatolizácia na Slovensku v 17. – 18. storočí

A kötet az NKFI K116166 azonosító számú pályázat támogatásával valósult meg

Mestá na sneme Városok a diétán

Ochrana mestských záujmov
v období stavovského a občianskeho parlamentarizmu
Városi érdekvédelem a rendi és polgári parlamentarizmus időszakában

Zostavili/Szerkesztették:
Peter KÓNYA – H. NÉMETH István

Recenzenti/Lektorálták:
Prof. Dr. MEZEY Barna
PhDr. Tünde LENGYELOVÁ
Prof. Dr. PAPP Klára

Jazyková úprava/Nyelvi korektúra (szlovák):
Mgr. Veronika DRÁBOVÁ

Preklad/Fordítás:
Mgr. Tibor DOHNANEC, PhD.,
Bc. Noémi HARASZTHYOVÁ, CCKV PU

Technický redaktor/Technikai szerkesztő:
Mgr. Gabriela FELIX

Vydalo/Kiadó:
Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2015

Rozsah/Mértékben
352 s.

Tlač/Nyomda:
Grafotlač Prešov

ISBN 978-80-555-1746-9